"पादप्रसारणञ्चाग्रे तथा पर्य्यङ्कबन्धनम् ॥"
इत्यपराधगणनायां हरिभक्तिविलासः ॥

पर्य्यटनं, क्ली, (परितोऽटनं भ्रमणम् । परि+अट+भावे ल्युट् ।) सर्व्वतोभावेनाटनम् । पुनः पुनर्गमनम् । भ्रमणम् । तत्पर्य्यायः । व्रज्या २ अटाट्या ३ । इत्यमरः । २ । ७ । ३६ ॥ (यथा, भागवते । ६ । ७ । १८ ।
"भूमेः पर्य्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणैः ॥")

पर्य्यनुयोगः, पुं, (परितोऽनुयोगः पृच्छा । परि+अनु+युज्+भावे घञ् ।) जिज्ञासा । इति हलायुधः ॥ ("एतेनास्यापि पर्य्यनुयोगस्यानवकाशः ।" इति दायभागः ॥)

पर्य्यन्तः, पुं, (परितोऽन्तम् । प्रादिसमासः ।) शेषसीमा । इति दुर्गादासः ॥ (यथा, पञ्चतन्त्रे । १ । १४१ ।
"पर्य्यन्तो लभ्यते भूमेः समुद्रस्य गिरेरपि ।
न कथञ्चित् महीपस्य चित्तान्तः केनचित् क्वचित् ॥"
समीपम् । यथा, हरिवंशे । १२२ । ५३ ।
"पर्य्यन्तदेशं सरसेन देवी
लिलेप सा लोहितचन्दनेन ॥"
पार्श्वः । यथा, रघौ । १८ । ४३ ।
"पर्य्यन्तसञ्चारितचामरस्य
कपोललोलोभयकाकपक्षात् ।
तस्याननादुच्चरितो विवादः
चस्खाल वेलास्वपि नार्णवानाम् ॥")

पर्य्यन्तभूः, स्त्री, (पर्य्यन्तस्य शेषसीमाया भूः पृथिवी ।) नदीनगरपर्व्वतादेरुपान्तभूमिः । तत्पर्य्यायः । परिसरः २ । इत्यमरः ।२।१।१४॥

पर्य्यन्तिका, स्त्री, (परितः सर्व्वतो भावेन अन्तिका गुणादीनां नाशिका ।) गुणभ्रंशः । इति हारावली । २१० ॥

पर्य्यन्यः, पुं, (पर्जन्य+पृषोदरादित्वात् साधुः ।) इन्द्रः । शब्दायमानमेघः । मेघशब्दः । इत्युणादिकोषः ॥ (यथा, गोः रामायणे ।६।३१।३२।
"ततो दुन्दुभिनिर्घोषः पर्य्यन्यनिनदोपमः ॥")

पर्य्ययः, पुं, (परि क्रमशः अयो गमनम् ।) क्रमोल्लङ्घनम् । (परि शास्त्रलोकाचारमर्य्यादां परित्यज्य अयो गमनमुल्लङ्घनमित्यर्थः ।) व्यतिक्रमः । शास्त्रतो लोकव्यवहाराच्च प्राप्तस्यार्थस्य परित्यागः । तत्पर्य्यायः । अतिपातः २ उपात्ययः ३ । इत्यमरभरतौ ॥ विपर्य्ययः ४ अत्ययः ५ । अतिपतनम् ६ व्यत्ययः ७ अतिक्रमः ८ । इति शब्दरत्नावली ॥ (यथा, महाभारते ।२।४८।१२।
"अश्नाम्याच्छादये चाहं यथा कुपुरुषस्तथा ।
अमर्षं धारये चोग्रं प्रतीक्षन् कालपर्य्ययम् ॥")

पर्य्ययणं, क्ली, (परितोऽयते गच्छत्यनेन । परि+अय+ल्युट् ।) अश्वसज्जा । इति शब्दमाला ॥ जिन् इति भाषा ॥

पर्य्यवस्था, स्त्री, (परितोऽवस्थानम् । परि+अव+स्था+"आतश्चोपसर्गे ।" ३ । ३ । १०६ । इत्यङ् ।) विरोधनम् । इत्यमरः । ३ । २ ।२१॥

पर्य्यवस्थाता, [ऋ] त्रि, (पर्य्यवतिष्ठते इति । परि+अव+स्था+तृच् ।) पर्य्यवस्थाकर्त्ता । विरोधी । इति हलायुधः ॥ (यथा, किरा-तार्ज्जुनीये । ११ । १३ ।
"अन्तकः पर्य्यवस्थाता जन्मिनः सन्ततापदः ।
इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः ॥")

पर्य्यवस्थानं, क्ली, (परितोऽवतिष्ठतेऽनेन । परि+अव+स्था+करणे ल्युट् ।) विरोधः । इति जटाधरः ॥ सर्व्वतोभावेनावस्थितिश्च ॥

पर्य्यस्तः, त्रि, (परितोऽस्तः क्षिप्तः । अस्यु इर क्षेपे+क्तः ।) पतितः । हतः । इति मेदिनी । ते, १२१ ॥ (सर्व्वतः प्रसृतः । विस्तृतः । यथा, हरिवंशे । १५६ । २० । [राम् ॥")
"पर्य्यस्तां पृथिवीं कृत्स्नां साश्वां सरथकुञ्ज-

पर्य्यस्तिका, स्त्री, (परितः अस्यते क्षिप्यते शरीरमत्र । परि+अस क्षेपे+अधिकरणे क्तिन् । ततः स्वार्थे कन् ।) खट्वा । इति हेमचन्द्रः । ३ । ३४३ ॥

पर्य्याणं, क्ली, (परितो याति गच्छत्यनेनेति । परि+या+ल्युट् । पृषोदरादित्वात् साधुः । अश्वपल्ययनम् । इति हेमचन्द्रः । ४ । ३१८॥ (यथा, बृहत्संहितायाम् । ६३ । ६ ।
"आरोहणमन्यवाजिनां
पर्य्याणादियुतस्य वाजिनः ।
उपवाह्य तुरङ्गमस्य वा
कल्यस्यैव विपन्नशोभना ॥")

पर्य्याप्तं, क्ली, (परि+आप्+भावे क्तः ।) यथेष्टम् । तृप्तिः । शक्तिः । निवारणम् । इति मेदिनी । ते, १२७ ॥ त्रि, प्राप्तः ॥ (शक्तिसम्पन्नः । यथा, भगवद्गीतायाम् । १ । १० ।
"पर्य्याप्तन्त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ।"
"पर्य्याप्तं समर्थं भाति इति ।" श्रीधरस्वामी ॥)

पर्य्याप्तिः, स्त्री, (परि+आप+क्तिन् ।) परित्राणम् । मरणोद्यतस्य निवारणम् । इत्यमरभरतौ ॥ प्रकाशः । प्राप्तिः । इति शब्दरत्नावली ॥ (तृप्तिः । यथा, कथासरित्सागरे । २६ । १६६ ।
"नास्ति व्यसनिनां वत्स ! भुवि पर्य्याप्तये धनम् ॥"
शक्तिः । यथा, तत्रैव । २६ । ४७ ।
"प्रविष्टः सोऽप्यपश्यत्तां तत्र नेत्रोत्सवप्रदाम् ।
धातुरद्भुतनिर्म्माणपर्य्याप्तिमिव रूपिणीम् ॥")
स्वरूपसम्बन्धविशेषः । स च सर्व्वेषामेव पदार्थानां विशिष्टबुद्धिनियामकः । पदार्थभेदेन नाना । यथा । पर्य्याप्तिश्चायमेको घट इमौ द्वौ इत्यादि प्रतीतिसाक्षिकः स्वरूपसम्बन्धविशेषः । इति दीधितिः ॥ समवायेन गुणे गुणस्यासत्त्वेऽपि चत्वारो गुणा इत्यादि प्रतीत्या गुणादिषु संख्यादिमत्त्वनियामकोऽपि तादृशसम्बन्धः । इति सामान्याभावे जगदीशः ॥ द्वितीयव्युत्पत्तिवादे गदाधरभट्टाचार्य्यश्च ॥

पर्य्यायः, पुं, (परि+इन गतौ+"परावनुपात्यय इनः ।" ३ । ३ । ३८ । इति घञ् । क्रमप्राप्तस्यानतिपातोऽनुपात्ययः ।) पर्य्ययणम् । क्रमः । (यथा, कुमारे । २ । ३६ ।
"पर्य्यायसेवामुत्सृज्य पुष्पसम्भारतत्पराः ।
उद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते ॥")
तत्पर्य्यायः । आनुपूर्व्वी २ आवृत् ३ परिपाटी ४ अनुक्रमः ५ । इत्यमरः । २ । ७ । ३७ ॥ आनुपूर्व्व्यम् ६ आनुपूर्व्वम् ७ आनुपूर्व्वकम् ८ परिपाटिः ९ । इति भरतादयः ॥ प्रकारः । अवसरः । इति मेदिनी । ये, ८९ ॥ निर्म्माणम् । द्रव्यधर्म्मः । इति हेमचन्द्रः ॥ ६ । १३९ । क्रमेणैकार्थवाचकाः शब्दाः पर्य्यायाः । इति विजयरक्षितः ॥ सम्पर्कविशेषः । येन सह यत्सम्पर्कः सम्बन्धस्तेन सह तत्पर्य्यायः । यथा,—
"समानं कुलभावञ्च दानादानन्तथैव च ।
तयोर्व्वंशसमानं हि पर्य्यायञ्च प्रचक्षते ॥"
इति कुलदीपिका ॥
(अर्थालङ्कारविशेषः । यथा, साहित्यदर्पणे १० । १०४ ।
"क्वचिदेकमनेकस्मिन्ननेकञ्चैकगं क्रमात् ।
भवति क्रियते वा चेत् तदा पर्य्याय इष्यते ॥"
उदाहरणं क्रमेण यथा,—
"स्थिताः क्षणं पक्ष्मसु ताड़िताधराः
पयोधरोत्सेधनिपातचूर्णिताः ।
वलीषु तस्याः स्खलिताः प्रपेदिरे
क्रमेण नाभिं प्रथमोदविन्दवः ॥
विचरन्ति विलासिन्यो यत्र श्रोणिभरालसाः ।
वृककाकशिवास्तत्र धावन्त्यरिपुरे तव ॥
विमृष्टरागादधरान्निवर्त्तित-
स्तनाङ्गरागादरुणाच्च कन्दुकात् ।
कुशाङ्कुरादानपरिक्षताङ्गुलिः
कृतोक्षसूत्रप्रणयी तया करः ॥
ययोरारोपितस्तारो हारस्तेऽरिवधूजनैः ।
निधीयन्ते तयोः स्थूलाः स्तनयोरश्रुबिन्दवः ॥
एषु च क्वचिदाधारः संहतरूपोऽसंहतरूपश्च । क्वचिदाधेयमपि । यथा, 'स्थिताःक्षणं पक्ष्मसु' इत्यत्र उदबिन्दवः पक्ष्मादावसंहतरूप आधारे क्रमेणाभवन् । 'विचरन्ति' इत्यत्राधेयभूता वृकादयः संहतरूपारिपुरे क्रमेणाभवन् । एवमन्यत् । अत्र चैकस्यानेकत्र क्रमेणैव वृत्तेर्विशेषालङ्काराद्भेदः । विनिमयाभावात् परिवृत्तेः ॥")

पर्य्यायशयनं, क्ली, (पर्य्यायेण क्रमेण शयनम् ।) प्रहरिकादीनां क्रमेण शयनम् । तत्पर्य्यायः । उपशायः २ विशायः ३ । इत्यमरभरतौ ॥

पर्य्यासः, पुं, (पर्य्यस्यते इति । परि+अस्+घञ् ।) पतनम् । हननम् । इति पर्य्यस्तशब्दार्थदर्शनात् ॥ (परिवर्त्तः । यथा, मार्कण्डेयपुराणे । ५४ । २ ।
"महाभूतप्रमाणञ्च लोकालोकन्तथैव च ।
पर्य्यासं परिमाणञ्च गतिञ्चन्द्रार्कयोरपि ॥")

पर्य्युदञ्चनं, क्ली, (पर्य्युदच्यते इति । परि+उत्+अञ्च+"कृत्यल्युटो बहुलम् ।" ३ । ३ । ११३ । इति ल्युट् ।) ऋणम् । इत्यमरः । २ । ९ । ३ ॥